

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

HALK HEKİMLİĞİ HAKKINDAKİ KİTAPLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

An Evaluation on Books about Folk Medicine

Şule Berber

Bilim Uzmanı, Mersin/Türkiye, sule25288@gmail.com.tr

Abdulsalam Arvas

Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Çankırı/Türkiye, aarvas@karatekin.edu.tr

Geliş Tarihi: 21.02.2022

Kabul Tarihi: 15.04.2022

Öz

Halk hekimliği, hastalıkları sağaltmaya yönelik her kesimden kişilerin başvurduğu geleneksel uygulamalar bütünüdür. Halk hekimi ise bu geleneksel uygulamaları gerçekleştiren kişidir. Halk hekimlerinin başlıca görevi, hastalara yapılacak tedavileri tespit etmek ve doğanın mucizevî gücü ile büyüsel yöntemlerden yararlanarak insanları iyileştirmektir. Yapılan tedaviler neticesinde elde edilen deneyimler sözlü kültür vasıtasıyla aktarılmış, korunmuş ve aynı vaka ile karşılaşıldığı zaman bunlardan yararlanarak hastalar daha kolay tedavi edilmiştir. Geleneksel halk hekimliği insanoğlunun yaşam tecrübesi ile ortaya çıkmış ve hangi hastalığa neyin deva olduğu bu tecrübelerle tespit edilmiştir. Bu gelenek, modern tıbbın gelişmediği zamanlarda insanların müracaat ettiği belki de tek tedavi yöntemi olmuştur. Buna karşın modern tıbbın yaygınlaşmasıyla birlikte günümüzde pek çok toplumun, geleneksel halk hekimliği uygulamalarını tercih etmediği gözlenmektedir. Yine de geleneksel halk hekimliği uygulamalarına hâlâ müracaat eden toplumlar bulunmaktadır. Çok eski dönemlerden beri halk hekimliğinin devam ettiği coğrafyalardan biri Türkiye coğrafyasıdır. Özellikle dışı kapalı olan ve geleneksel yaşam tarzını devam ettiren şehirlerde insanlar halk hekimliğine başvurmaktadır.

* Bu makale, EF080120L01 numarasıyla Çankırı Karatekin Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi tarafından Yüksek Lisans Tez Projesi olarak desteklenen ve 15 Ekim 2021’de savunulan “Çankırı’da Geleneksel Halk Hekimliği” adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

An Evaluation on Books about Folk Medicine

Türkiye’de halk hekimliğinin devam etmesinin nedeni insanların geleneksel yaşam tarzını koruması ve geleneksel bilgiyi şifahen nesilden nesle aktarmasıdır. Bu anlamda halk hekimliğinin tarih boyunca kabul edilen din ve inanışlara bağlı olarak Türklerde yaşatıldığı ileri sürülmüştür. Daha önce yapılan araştırmalarda bu inanışlar içerisinde Şamanizm’in etkili olduğu ve Türklerde halk hekimliğinin kökenlerinin ise kamlara dayandığı ifade edilmiştir. Gerçekten yazılı literatür incelendiği zaman Türklere ait halk hekimliği hakkında çok sayıda araştırma yapıldığı görülmektedir. Bu makalede, yapılan literatür taraması neticesinde Türkiye’de halk hekimliği konusunu işleyen bazı kitapların bir bibliyografyası ve bunların kısa bir tanıtımı yapılmaktadır. İlgili kitaplar, 1936-2020 yılları arasındaki zaman dilimini kapsamaktadır. Makalenin amacı, halk hekimliğine ilişkin yazılan eserlerin derli toplu bir tanıtımını bilim insanlarının istifadesine sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, halk hekimliği, hastalık, geleneksel tedavi, literatür.

Abstract

Folk medicine is a set of traditional practices that people resort to prevent diseases. A folk healer is a person who performs these traditional practices. The main task of folk healers is to identify the treatments that will be prescribed to patients and to heal people, taking advantage of the miraculous power of nature. The experiences obtained as a result of the treatments were recorded and the patients were treated more easily by taking advantage of them when the same case was encountered. Traditional folk medicine has emerged with the life experience of mankind and it has been determined by these experiences which disease and which thing is healing. This tradition has been perhaps the only treatment method that people have applied for in the past. However, with the spread of modern medicine, it is observed that many societies do not prefer traditional folk medicine practices today. Nevertheless, it should be mentioned that there are still societies that apply to traditional folk medicine practices. One of the geographies where folk medicine has been going on since ancient times is Turkey. In particular, it can be noted that in cities that are closed to the outside and continue the traditional way of life, people resort to folk medicine. It can be said that the reason for the continuation of folk medicine in Turkey is that people maintain a

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

traditional lifestyle and transmit traditional knowledge orally from generation to generation. In this sense, it has been suggested that folk medicine is practiced in the Turks depending on the religions and beliefs accepted throughout history. In previous studies, it has been stated that Shamanism is effective in these beliefs and that the origins of folk medicine in Turks are based on shamans. Indeed, when the written literature is examined, it is seen that a lot of research has been done on folk medicine belonging to the Turks. In this article, as a result of the literature review, a bibliography of some books on the subject of folk medicine in Turkey and a brief introduction to them are made. The related books cover a time period between 1936 and 2020. The purpose of the article is to provide a proper introduction of the works written on folk medicine for the benefit of scientists.

Keywords: Turkey, folk medicine, disease, traditional medicine, literature.

Giriş

Geçmiş çok eskiye dayanan ve günümüzde de bilimsel literatürde sıklıkla kullanılan halk hekimliği, kültür tarihimizin önemli bir parçasıdır. Halk hekimliği bir bakıma insanoğlunun hastalıklar karşısında kendi sağlığına kavuşma mücadelesidir. Bunun için de insanlar, en eski dönemlerden beri karşılaştığı hastalıkları iyileştirmek için çeşitli tedaviler bulmuş ve bunları da hastalara uygulamıştır. Bu kapsamda farklı hastalıklar için eskiden tespit edilen ve son döneme hatta günümüze kadar ulaşan uygulamaların, şehir hayatından uzak, geleneksel yaşam tarzını devam ettiren kişiler arasında daha yaygın olduğu ifade edilebilir. Halk hekimliğine dair pek çok kitabın geçmiş dönemlerden günümüze miras olarak kalması ve bugün de konuya dair başka kitapların yazılıyor olması aslında halk hekimliğinin toplum nezdinde ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu makalede halk hekimliği üzerine yazılan veya bu konudan bahseden kitapların bir bibliyografyası hazırlanmak istenmiş ve literatür taraması neticesinde tespit edilip ulaşılabilenlerin muhtevası hakkında kısa bilgi verilmiştir. Tez ve makale gibi araştırmalar ise çalışmaya dâhil edilmemiştir zira bunlar da ele

alınsaydı, makalenin hacmi çok genişleyecek ve çalışma sınırlarını aşacaktı. Bu yüzden araştırmada konuya ilişkin olarak sadece kitaplar tercih edilmiştir.

Makalede incelenen kitapların genel anlamda halk hekimliğine dair tanım ve tasniflerin yanı sıra ilgili hastalıklara yönelik tedavi yöntemlerini ele aldığı ifade edilebilir. Tespit edilen eserlerin daha ziyade Türkiye merkezli halk hekimliği hakkında olmasının yanı sıra Eski Türklerin halk hekimliğinin veya başka konuları ele alan ancak halk hekimliğini de içerisinde barındıran araştırmalar olduğunu da dile getirmek gerekmektedir. Bu mânâda konuya ilişkin elde edilen eserlerin sağlıkla ilgili genel konuları, Eski Türklerin halk hekimliğini, son yüzyıl içindeki Anadolu Türklerine ait halk hekimliğini veya başka bir konuda yazılsa da halk hekimliğine ait bilgileri içeren kitaplar olduğu dikkatli gözlerden kaçmamaktadır.

1. Sağlıkla İlgili Genel Konuları İnceleyen Kitaplar

42

Sağlıkla ilgili konuları bilimsel açıdan ele alan veya sağlık hakkında genel bilgi veren bazı çalışmalarda halk hekimliği hususuna da değinilmektedir. Mesela tıp ve eczacılık tarihinden veya halk sağlığından bahseden yahut genel olarak sağlık konusunu ele alan kitaplarda halk hekimliği işlenebilmektedir. Bu kapsamda N. Bedii Şehsuvaroğlu 1970 yılında yayımladığı *Eczacılık Tarihi Dersleri* adlı kitabında eczacılığın doğuşunda halk hekimliği uygulama ve yöntemlerinin olduğunu vurgulamıştır. Kitapta bir taraftan antik medeniyetlerin eczacılığı hakkında bilgi verilirken öbür taraftan Avrupa'nın ve Anadolu'nun eczacılığının tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Ayrıca kitapta Çankırı'da kurulan darüşşifa kısaca anlatılmış, eczacılığın sembolü olan yılan motifinin bu darüşşifada yer aldığı belirtilmiştir.

1981'de basılan Mehmet Göbelez'e ait *Dünyada Halk Tababeti (Gıdalar ve Şifalı Bitkilerle Mahalli Tedaviler)* adlı eser ise sağlıkla ilgili genel mahiyette bilgiler veren bir çalışmadır. Kitap yazılırken yararlanılan kaynaklar belirtilmekte ve

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

eczanelerde satılan ilaçların bitkilerden elde edildiği anlatılmaktadır. Eserde, doktor ile eczanenin olmadığı çeşitli ülkelerde halk hekimliği tedavileriyle ilgili kitapların tercüme edilerek bunlardan yararlandırıldığı ve bu tedaviler içerisinde her ülkenin kendisi için uygun olanlarının çevrildiği ifade edilmektedir. Yazar, eserinde ayrıca insan organlarını başlıklar hâlinde vermekte, bunları fotoğraflarla süslemekte ve bu organlarda ortaya çıkan hastalıklar ve tedaviler hakkında bilgi aktarmaktadır.

Konuya dair 2003 yılında Ali Haydar Bayat tarafından hazırlanan ve iki bölümden oluşan *Tıp Tarihi* adlı kitap da ilgi çekici bir eserdir. Kitabın girişinde genel kavramlar açıklandıktan sonra ilkel ve başka toplumlarda var olan tıp tarihi genel bir çerçeve içerisinde aktarılmaktadır. Yazar eserinde büyüsel, mistik, ritüelistik uygulamalarla halkın hastalıklardan kurtulması hakkında da bilgi vermektedir. Kitabın ikinci başlığı altında ise hem halk hekimliğine hem de kaplıca ve darüşşifalara yer verilmektedir.

Ayşegül Demirhan Erdemir ise 2014 yılında yayımladığı *Türk Tıp Tarihinde Geçmişten Günümüze Gençlik Sırları (Yüzyıl ve Daha Fazlasında Yaşamak)* adlı kitabında geçmişten bugüne kadar genç kalmak için kullanılan belli başlı drogları¹ ele almaktadır. Eserde, 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında bazı Türk hekimlerinin uzun yaşamaya ve genç kalmaya dair bilgileri de ayrıca aktarılmaktadır.

Tanju Ertunç 2019 yılında çıkan *Türk Tıbbının Kısa Tarihi* adlı kitabında her toplumda olduğu gibi Türklerde de tıbbın büyüsel ve ampirik şekilde geliştiğini ifade etmektedir. Türk tıp tarihçesi hakkında bilgi veren yazar, eserinde aynı zamanda bir doktor olan Şerafeddin Sabuncuoğlu'na dair bilgilere de yer vermektedir. T. Ertunç, bu eserde Türk tarihinde yapılan halk hekimliği uygulamalarını ise örnekler eşliğinde açıklamaktadır.

¹ Droglar, doğal kaynak ve maddelerden yapılan ve tedavi amacıyla kullanılan bir tür ilaç olarak ifade edilebilir.

2. Eski Türklerde Halk Hekimliğine Dair Yazılan Kitaplar

Türk kültür tarihine ilişkin yazılan çalışmalarda evvela Eski Türklerin kültürel yaşamı hakkında bilgi verilmektedir. Bu bilgiler arasında halk hekimliğine dair hususlar da ele alınabilmektedir. Bununla birlikte Eski Türklerin hekimlik uygulamalarına ilişkin kaleme alınan eserlerin de Türkiye’de basıldığını ifade etmek gerekir. Nitekim Ahmet Süheyl Ünver tarafından 1936 yılında yazılan *Uygurlarda Tababet* adlı eser halk hekimliğiyle ilgili ilk eserlerdendir. Halk hekimliği araştırmaları için önem arz eden bu kitapta o dönemdeki Uygurların yaşadığı bölgede yetişen sebze, meyve gibi birçok ürünün tedavi amaçlı kullanıldığı anlatılmaktadır. Uygurların doğadaki her nesneyi tedavi için kullandığını örneklerle belirten yazar, onların halk ilaçlarını nasıl hazırladıkları hakkında da bilgiler vermiştir. A. S. Ünver’e göre Uygurlar, tedavi zamanına ve müddetine çok dikkat etmiştir. Bu eser, ilk dönem Uygurlarının halk hekimliğine dair önemli bir araştırmadır.

44

Aynı yazar, 1939 yılında ise *Selçuklu Tababeti* adlı başka bir kitap kaleme almıştır. Bu kitapta XI. ve XIV. yüzyıllar arası Selçuklu ve Anadolu Türk Beylikleri döneminde yapılan şifahanelere yer verilmiştir. Üç ana bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde Büyük Selçuklu Devleti ile Anadolu Türk Beylikleri döneminde yazılmış olan tercüme ve telif tıp kitapları, bu kitapların tababet folkloru açısından önemi ele alınmıştır. Ayrıca o dönemlerde kullanılan şifalı sular, su efsaneleri, şifahaneler, bu şifahanelerde kullanılan yöntem ve uygulamalar açıklanmıştır. Kitapta, 1235 yılında Çankırı’da Atabey Cemaleddin Ferruh tarafından kurulmuş olan şifahanedeki söz edilmektedir. Kitabın ikinci bölümünde Fransızca bilgiler, üçüncü bölümünde ise Selçuklu tababetinde yapılan araştırmalara, resimlere ve kronolojik dizine yer verilmiştir.

3. Yakın Dönem Türk Halk Hekimliği Hakkındaki Bazı Çalışmalar

Bugüne kadar gerek yerli gerekse yabancı bilim adamları tarafından Türk kültür tarihiyle ilgili çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu bağlamda son yüzyıl içinde doğrudan halk

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

hekimliğine ilişkin birçok eserin varlığı da dikkat çekmektedir. Nitekim 20. asır halk hekimliği literatürü tarandığı zaman bu konuya ilişkin araştırmaların daha ziyade Türkiye'deki il veya ilçelerin örneklem alan alınarak yazıldığı görülmektedir. Mesela Kerim Ömer Çağlar tarafından 1935 yılında yayımlanan *Ankara Çevresi Suları ve Haymana Kaplıcası Üzerine Etüdler* adlı kitap bu tarz ilk çalışmalardan biridir, denebilir. Eserde, Ankara ve çevresinde bulunan şifalı sular ve bu suların halk sağlığına faydaları ele alınmış, ayrıca kaplıcaların şifa özelliği ile Haymana kaplıcasının halk hekimliğindeki önemi anlatılmıştır.

Mustafa Salman'ın 1948 yılında yayımlanan *Halk Hekimliği ve Halk Veterinerliği* kitabı ise Balıkesir'in Savaştepe ilçesi odaklı bir çalışmadır. Kitapta öncelikle halk hekimliği ile halk veterinerliği üzerine bilgiler verilmiş, daha sonra da alan araştırması esnasında yapılan derlemelerden bahsedilmiş ve ayrıca yörede uygulanan halk hekimliği ve halk veterinerliği pratikleri açıklanmıştır.

Bu konuya dair bir başka çalışma olan *Erzurum'da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları* adlı kitap ise Zeki Başar'ın 1972 yılında kaleme aldığı yedi bölümden oluşan bir eserdir. Giriş kısmında önce halk ağzındaki sözcüklerin anlaşılabilir olması için bunlara gerekli karşılıklar yazılmıştır. Birinci bölümde Erzurum gelenek, görenek, örf ve adetlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise doğum öncesinden doğuma kadar anne ve bebek ile ilgili halk inanışları, halk hekimliğine dair bilgiler bulunmaktadır. Dördüncü bölümde mistik inanışlar ve halk sağlığı için yapılan uygulamalar, yatır, türbe gibi ziyaret yerleri hakkında bilgi verilmiştir. Beşinci bölümde ölüm ile ilgili inanışlar ve ritüellere yer verilmiştir. Yedinci bölümde ise Kazak Türklerinin tababet folkloru açısından Erzurum'daki benzerlikleri üzerinde durulmuştur.

Aynı yazar, 1972 yılında ise *İçtimai Âdetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz* adlı başka bir kitap daha yayımlamıştır. Kitapta Erzurum ve çevresindeki yatırlar hakkında bilgiler verilmiştir. Yazar, başta Yunus Emre'nin

mezarı olmak üzere tüm ilçe ve köylerdeki yatırların halk hekimliği uygulama ve inanışlarındaki önemini ele almıştır.

Selçuk Aytar'ın 1977 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde hazırlanmış olduğu *İstanbul Tıbbî Folkloru* adlı çalışma, doktora tezinin kitap olarak basılmış hâlidir. Yazar, iki ana bölümden oluşan bu çalışmada ocaklar, nazar gibi inanışlara yer vermiştir. İkinci bölümde İstanbul'da yer alan türbe veya ziyaret yerleri hakkında özet bir bilgi verildikten sonra kutsal yerlere hangi tedavi için gidildiği açıklanmaktadır.

Zeki Başar ise 1978 yılında yayımlanan *Halk Hekimliği ve Tıp Tarihinde Yılan* adlı kitabında antik çağlardan bu yana yılanın sağlık, tıp, hekimlik, ölümsüzlük ilişkileri hakkında bilgi vermekte ve efsane, destan, mitoloji gibi birçok edebî üründe bu hayvanın yer aldığını ifade etmektedir. Yazar, ayrıca Türk milleti için çok önemli olan Orhun Abideleri'ndeki çift başlı yılan (ejderha) ile Anadolu Selçuklu şifahanelerinin kapısında yer alan çift başlı yılanı halk hekimliği bağlamında incelemektedir. Yer altında, yer üstünde, suda yaşaması ve deri değiştirmesiyle bağlantılı olarak yılanın insanların dikkatini çektiğini anlatan Z. Başar, bu ilgi neticesinde yılanı toplum nezdinde ölümsüzlük, hekimlik ve sağaltıcı gibi birçok fonksiyon yüklediğini dile getirmektedir. Kısacası eserde Türk tıp tarihinde yılanın Orta Asya'dan Anadolu'ya sağlık sembolü olarak nasıl geldiği açıklanmaya çalışılmaktadır.

Konuya dair Uğuroğlu Barlas tarafından kaleme alınan ve ilk baskısı 1982, diğer baskısı ise 1988 yılında yapılan başka bir eser de *Safranbolu Halk Hekimliği* başlıklı kitaptır. Eserde Safranbolu halk hekimliğine ait inanış ve uygulamalar yer almakta ve buradaki ocak ile adak yerlerinde uygulanan tedavilerden söz edilmektedir. Ayrıca yazarın, bu eserde hayvanlarda bulunan hastalık ve tedavi yöntemlerini de incelediği görülmektedir.

Bu konuyla ilgili 1988 yılında yayımlanan *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri* başlıklı kitap ise halk hekimliği konusunda yirmi yedi tane bildiriden oluşan bir eserdir. Bu kitapta yer alan bildirilerde, halk hekimliğine bağlı ocak kültürü,

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

droguların hastalıkları sağaltımı hakkında bilgiler bulunduğu gibi tedavi yöntem ve teknikleri ile ilgili bilgiler de yer almaktadır. Ayrıca bildiriler arasında halk hekimliği ve eczacılığının yanı sıra insan ve hayvan sağlığı hakkında bilgiler veren çalışmalar da bulunmaktadır. Hayrettin İvgin'in bildirisindeki at hastalığı ve sağaltımı üzerine yazılan geleneksel uygulamalar buna örnek olarak gösterilebilir. Orhan Acıpayamlı ise bildirisinde halk hekimliğinin morfolojik ve fonksiyonel yönünü incelemekte ve dinsel/büyüsel ile batıl inançlara dayalı uygulamaların halk hekimliğinin kullandığı sağaltım yöntemlerinden olduğunun altını çizmektedir. Bedensel ve ruhsal hastalıkların tedavi örnekleri de yine bu eserde görülmektedir.

Hasan Hüseyin Polat tarafından 1995 yılında yazılan *Sivas Ulaş'ta Halk Hekimliği Uygulamaları* adlı kitapta ise Sivas'ın Ulaş ilçesinde yapılan derlemelere bağlı olarak halk hekimliği inaniş ve uygulamaları anlatılmaktadır.

Rıfat Araz'ın 1995'te yayımladığı *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği* adlı çalışma, giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde Harput'un fiziki ve beşerî çevresinden bahsedilmiştir. Birinci bölümde Tengri, iyeler ve kam hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise doğumdan ölüme kadar olan inanişların yanı sıra kurban, yağmur ve bereket gibi törenlerden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde halk hekimliği başlığı altında ocaklar, nazar, nazarlık, tütsüleme, muska, kurşun dökme inaniş ve uygulamaları anlatılmaktadır. Yazar, ziyaret yerlerinin halk hekimliğince önemine de vurgu yapmıştır.

Selim Altan, 2000 yılında yayımladığı *Manisa Tıp Folkloru: Manisa Yörük Köylerinde Bilinen Halk Tedavileri* adlı çalışmasında Manisa'nın Yörük köylerinden derlediği bilgileri aktarmaktadır. Kitapta yazarın bu köylerde yürüttüğü derleme çalışmaları sonucunda tespit ettiği elli hastalığın hem kaynağı hem de tedavi yöntemleri ile uygulamalara ilişkin inanişlar yer almıştır.

2018 yılında yayımlanan İlker Avcıoğlu'na ait *Şebinkarahisar Halk Hekimliği Uygulamaları* adlı kitapta ise Şebinkarahisar'da

maddi ve manevi hastalıklara dair yapılan uygulamalar hakkında bilgi verilmektedir.

2021 yılında düzenlenen ve daha sonra sunulan bildirilerin basıldığı *Halk Kültüründe Sağlık Uluslararası Sempozyumunda* ise tıp ve sağlık metinlerinden şifalı sular ile otlara, halk hekimliğinden ocaklara, bitkisel ilaçlardan geçiş dönemi ritüellerinde sağlığa kadar çok geniş yelpazede araştırmalar yer almaktadır.

4. Türk Halk Kültürüyle İlgili Kitaplarda Halk Hekimliği

Başka konuları ele almakla beraber bir bölümünü halk hekimliğine ayıran veya en azından belli başlı bölümlerde halk hekimliğinden bahseden eserler de mevcuttur. Başka deyişle esas konusu halk hekimliği olmayan ancak bu hususu da işlenen konuyla ilişkili olmasından ötürü değerlendiren kitaplar bulunmaktadır. Mesela Orhan Acıpayamlı, 1961 yılında yayımlanan *Türkiye’de Doğumla İlgili İnanmaların Etimolojik Etüdü* adlı kitabında doğum öncesi, doğum sonrası, bebek ve anne ile ilgili inanışlar ve ritüelleri ele almış ve bunlarla bağlantılı olarak halk hekimliğine değinmiştir.

Buna benzer bir başka eser de Sedat Veyis Örnek tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazarın, 1966 yılında basılan *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki* adlı kitabı halk hekimliği uygulama ve pratikleri açısından bilgi veren bir başka kaynaktır. Örnek, kitabının ilk bölümünde çalışma sahası ve yaklaşım metotları hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca bu bölümde ilkel düşünce sistemleri ile batıl kelimesinin kökenini detaylı şekilde irdelemiştir. İkinci ana bölümde çeşitli başlıklarda doğumdan ölüme kadar olan geçiş ritüellerinden bahseden yazar, bu inanışlardan başka doğa olayları, vücut ile ilgili inanışlar, ev ile ilgili inanışlar, halk hekimliği ile ilgili ocakları da incelemektedir.

Gene, Sedat Veyis Örnek’in 1977’de neşredilen *Türk Halk Bilimi* adlı kitabı da halk hekimliği alanında bilgi aktaran bir

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

kaynaktır. Kitap üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde halkbilimi kaynakları, araştırma teknikleri ve yayınlar hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde gelenek ve göreneklerden, üçüncü bölümde ise doğumdan ölüme kadar geçiş ritüellerinden bahsedilmiştir. Ayrıca bu geçiş ritüellerinde halk sağlığı için yapılan nazardan korunma ve sağaltma gibi uygulamalar da halk hekimliği bağlamında ele alınmıştır.

Bu konu hakkında bilgi veren bir başka eser de Ali Rıza Yalman'ın *Cenupta Türkmen Oymakları* adlı kitabıdır. Evvela beş cilt olarak yayımlanan, daha sonra 1977 yılında 2 cilt olarak tekrar basılan bu eserde güneyde Türkmen boylarına ait Yörük kültürünün geçmişten bugüne doğru gelişiminden gündelik hayattaki giyimlerine kadar geleneksel tüm folklorik unsurlara yer verilmektedir. Yazar, kitabın çeşitli bölümlerinde halkbilimi kadroları içerisinde bulunan halk hekimliğine dair folklorik unsurlardan da söz etmektedir.

Abdulkadir İnan, 1986'da neşredilen *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar* adlı eserinde dünyanın ve insanın yaratılışından bahseden mitleri ele almış ve Şamanizm ile ilgili tüm detayları başlıklar hâlinde toplayarak yazmıştır. Eserin dikkat çeken yönü ise *Kutadgu Bilig*'de yer alan Şamanist izlerin yorumlanmasıdır. A. İnan, bu yazılı eserde bulunan kamların şifacı özelliğini ele almış ve o dönemlerde kamların aslında birer tabip olduklarını ifade etmiştir. Yazar, şifacı özelliğin kamlardan Hz. Fatıma'ya kadar uzanan tarihsel sürecin Türk ve İslam kültüründe benzerliklerini karşılaştırarak açıklamıştır.

Yaşar Kalafat'ın 1990'da yayımlanan *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri* adlı çalışması iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde Türk inanışları yer almıştır. Birinci bölümde “Tengri”, “Yer ve Gök İyeleri”, “Ateş ve Ocak İyeleri”, “Ruh”, “Kam” gibi başlıklar altında açıklamalar yapılmış, ateş ve ocak iyelerinin halk hekimliği inanışlarındaki izleri tespit edilmiştir. Burada ateşin Doğu Anadolu Bölgesi halkı için anlamı, değeri ve ateşli hastalıklara karşı arındırıcı güç olmasına dair inanışlar yer almakta; kamın birçok görevinin

yanı sıra şifacı görevine de vurgu yapılmaktadır. Eserin ikinci bölümünde doğumdan ölüme kadar geçen evredeki inanışlar yer almakta ve kurban, adak, saç törenleri, ölüm merasimleri ile ilgili bilgilere de değinilmektedir.

Zafer Öztekin, 1992’de *Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü* adlı çalışmasında hastalıkların, tedavi yöntemlerinin ve bu tedavilerde kullanılan ilaçların tıbbi terimlerinin yanında âdet ve inanışlara göre halk dilindeki kullanımlarını ve değişleri de vermiştir. Bu mânâda halk hekimliğine ilişkin çok sayıda değişin bu eserde bulunduğu dikkat çekmektedir.

Bahaeddin Ögel’in 1993’te neşredilen iki ciltlik *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)* adlı çalışmasında destan ve efsaneler konu edinmekte, Türk kültür ve edebiyatına dair mitolojik motifler geniş şekilde açıklanmaktadır. Halk hekimliği açısından Türk mitolojisinde ateş kültünün ocak ile olan bağlantısı ve al karısı gibi inanışlara da eserde yer verilmiştir. Su ve Sular (Türk Gelenekleri ve Destanlarında), Kutlu Mukaddes Pınarlar ve Kaynaklar başlıkları altında ise halk hekimliğinde suyun mistik gücü anlatılmaktadır.

Fuat Bozkurt, 1995 yılında basılan *Türklerin Dini* adlı kitabında Türklerin geçmişten günümüze kadar olan dinî inançları ile kültürlerini ele almıştır. Kitabın, Şamanizm bölümü özellikle halk hekimliği üzerine bir kaynak niteliği taşımaktadır çünkü burada Şamanizm ekseninde sağaltım yöntemlerine dikkat çekilmektedir.

Ahmet Yaşar Ocak’ın 2000’de basılan *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri* adlı eseri doçentlik tezi olarak hazırlanmış ve daha sonra kitap olarak basılmıştır. Bu eserin halk hekimliği açısından önemi ise menâkıbnâmelerde yer alan veli kültürünü ele almasıdır. Bu motiflerde insan, hayvan diriltme, hastalıkları iyileştirme, çocuk sahibi yapma gibi uygulamalar halk hekimliği bağlamında değerlendirilmektedir.

Nail Tan’ın, 2000 yılında kaleme aldığı *Atatürk ve Türk Halk Kültürü* adlı kitapta Atatürk ve Gelenek, Görenek, İnançlarımız,

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

Halk Hekimliği gibi başlıklar yer almaktadır. Eserin bir bölümünün halk hekimliğine ayrıldığı dikkat çekmektedir.

Ahmet Uhri'nin 2003 yılında neşredilen *Ateşin Kültür Tarihi* adlı kitabı üç bölümden oluşmaktadır. Halk hekimliği ile ilgili olan birinci bölümün birinci başlığı altında ocak kültü ve ateşin tarih öncesi devirlerdeki önemi anlatılmaktadır. Birinci bölümde ayrıca pişirmenin tarihi, yeri ve önemi ele alınmaktadır. Birinci bölümün üçüncü başlığı altında ateş, toprak, cam ve bakır birlikte aktarılmıştır. İkinci ana başlıkta da ocak ve fırınların yapımları anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise elde edilen sonuçlar hakkında değerlendirme yapılmıştır.

Veli Saltık'ın 2004'te basılan *İz Bırakanlar: Erenler ve Alevi Ocakları* adlı kitabında halk hekimliği için önem arz eden ocaklar, özellikle Alevî ve Bektaşî ocakları ele alınmış, ocak olarak bilinen yatır ve türbeler, Dede Korkut, Hoca Ahmet Yesevî, Pir İlyas gibi ilk erenler anlatılmıştır. Eserde yatır ve türbelerin halk inanışları ile halk hekimliğindeki yeri ve önemine de ayrıca dikkat çekilmiştir.

2004 yılında yayımlanan *Türk Kültüründe Ağaç Kültü* adlı çalışma Pervin Ergun'un kaleme aldığı bir kitap olup, burada ağacın mistik sağaltma gücüyle "Ağaçtan Doğma: Ağaç ve Çocuk" başlığı altında kısırlığın tedavisi, doğumdan sonra çocuğun yaşaması ve doğacak çocuğun erkek olması için uygulanan halk hekimliğiyle ilişkili ritüeller anlatılmaktadır.

Ali Yaman tarafından yazılan ve 2006 yılında basılan *Kızılbaş Alevi Ocakları* adlı çalışma iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Anadolu'da yapılan türbe, yatır ve dergâhlar aktarılmaktadır. Anadolu'da bulunan türbelerin en önemlilerinden biri olan ve aynı zamanda Çankırı halk hekimliğinde önemli bir ocak olan Hacı Murad-ı Veli Türbesi de anlatılmaktadır. Yazar, eserin ikinci bölümünü İngilizce olarak hazırlamıştır.

Türk şamanlığı için önemli bir kaynak olan *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı* adlı kitap Fuzuli Bayat'ın kaleminden çıkan bir eserdir. Yazarın belirttiğine göre şamanın görevleri arasında

halk sağaltımını yapmak da vardır. Eserin halk hekimliği açısından en önemli bölümü ise şaman tedavi sistemlerinin anlatıldığı ikinci bölümdür. Halk hekimliği ile aranan inanış, uygulama ve ritüeller burada anlatılmaktadır.

Yaşar Çoruhlu'nun 2010 yılında yayımlanan *Türk Mitolojisinin Ana Hatları* adlı eseri altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Şamanizm, şaman, mitolojik tanrı ve ruhlar hakkında bilgi yer almaktadır. İkinci bölüm Türk mitolojisinde dünya ile insanın yaratılışı ve hayvanların türeyişi hakkında bilgileri içerir. Üçüncü bölümde ölüm ve kıyamet inanışları yer alır. Dördüncü bölümde Türk mitolojisinde hayvanların yeri ve on iki hayvanlı Türk takvimi yer almaktadır. Beş ve altıncı bölümlerde ise dinî törenler, bayramlar, renkler ve sayıların mitolojik anlamları ve inanışları bulunmaktadır. Eski Türklerin hastalıklara ve bu hastalıkların tedavisine yönelik inanç ve ritüelleri son bölümde açıklanmıştır.

2011 yılında Ali Berat Alptekin tarafından yayınlanan *Halk Bilimi Araştırmaları* adlı kitabın bir bölümü “Halk Biliminden Halk Hekimliğine” başlığını taşımaktadır. Türk masal, hikâye ve inanışlarında halk hekimliğinin izlerinin arandığı bu bölümde halk inanışlarından el verme geleneği hakkında bilgiler verilmekte ve halk hekimliğinde ilaç hazırlama ve tedavi uygulamaları aktarılmaktadır.

Hamza Aksüt'ün 2012'de yayımlanan *Aleviler: Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan* adlı çalışması özellikle ocaklar bakımından dikkat çekicidir. Dokuz bölümden oluşan eserde yerleşim alanlarına göre Alevi ocakları anlatılmaktadır. Birinci bölümde Hacı Bektaş-ı Veli'ye bağlanan ocaklar anlatılmakta ve bu ocağa bağlı Çankırı'daki Hacı Murad-ı Veli Ocağı da tanıtılmaktadır. İkinci bölümde Dede Garkın Ocağı, üçüncü bölümde Baba Mansur Ocağı, dördüncü bölümde Avuçan Ocağı, beşinci bölümde Şih Ahmet Ocağı, altıncı bölümde konum olarak belirlenemeyen Alevi ocakları, yedinci bölümde Sultan Sahak Ocağı, sekizinci bölümde Nusayriler, dokuzuncu bölümde Nusayriler başlığı altında dede ocakları aktarılmıştır.

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

Cengiz Bütün ve Dercan Temel tarafından editörlüğü yapılan ve 2014 yılında hazırlanan *Bursa Köylerinde Halk Hekimliği, Uygulama Örnekleri ve İnanışları - I / Somut Olmayan Kültürel Miras* adlı kitapta Bursa ve çevresinde halk hekimliğinin unutulmaya yüz tutan bazı tedavi yöntemlerine ve uygulamaların önemine dikkat çekilmektedir.

Bayram Durbilmez, 2017 yılında neşredilen *Türk Dünyası Kültürü* adlı eserde diğer Türk topluluklarının gelenek, görenek, örflerini ve sözlü edebiyatlarını araştırmanın yanı sıra halk hekimliği konusuna da bir başlık ayırmıştır.

Abdulselam Arvas'ın 2018'de yayımlanan *Tarih ve Folklor Bağlamında Hacı Murad-ı Veli Üzerine Bir Araştırma* adlı çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Horasan tasavvuf geleneği anlatılmaktadır. İkinci bölümde Horasan Türk tasavvufu, Çankırı'nın Türkleşme ve Müslümanlaşma süreci özetlenmektedir. Üçüncü bölümde Hacı Murad-ı Veli'nin tarihteki yeri ve onun hakkında anlatılan mistik inanışlar aktarılmaktadır. Dördüncü bölümde ise "Hacı Murad- Veli ve Halk Hekimliği" başlığı altında Hacı Murad-ı Veli türbesi etrafında gelişen halk hekimliği uygulamaları ve inanışları ele alınmaktadır.

Bülent Arı'nın 2020 yılında kaleme aldığı *Hatay Halk Kültürü Üzerine Araştırmalar* adlı kitabında ise temelde Hatay halkının kültürel unsurları yer almıştır. Hatay halk kültüründe yaşamaya devam eden doğum, evlenme ve ölüm gibi inanış ve uygulamalardan bahseden yazar ayrıca Hatay mutfağını ve burada kullanılan lakapları da değerlendirmiştir. Hatay halk edebiyatı örnekleri, el sanatları, halk oyunları, geleneksel çocuk oyunları, halk hekimliği uygulamaları eserde yer alan diğer başlıklardır.

Doktora tezini 2020 yılında kitap olarak bastıran Rifai Erten, *Türk Halk İnanışlarında Maddi ve Manevi Şifa* adlı kitabında toplumların tarih boyunca yaşadığı salgın hastalık gibi sorunlardan bahsetmektedir. Yazar ayrıca fiziki ve ruhi-psikolojik hastalıklar için yapılan uygulamaları ise Türk halk hekimliği inanış ve uygulamaları çerçevesinde incelemektedir.

Sonuç

Sağlık, bir toplumun refah seviyesinin açık bir göstergesidir ama aynı zamanda toplumda huzuru sağlayan en önemli unsurlardan biridir. İnsanoğlu bilinen tarihî devirlerden bugüne kadar bireyin ve toplumun sağlıklı olması için çaba sarf etmiştir. Bu mânâda önceki insanların tecrübesi sonraki kuşaklara yol göstermiş ve halk hekimliği denilen bir alan ortaya çıkmıştır. Buna ilişkin uygulamalar ve hastaların tedavisi için yapılan yöntemler ise her dönem ya kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılmış ya da yazılı hâle getirilmiş ve böylece sağlıkla ilgili geleneksel tedaviler günümüze ulaşmıştır.

Sağlık, her dönem olduğu gibi bugün de gündemde olan ve bundan sonraki süreçlerde de insanı meşgul edecek bir konudur. Bundan dolayı bilim insanları sadece çağdaş sağlık yöntemleriyle değil aynı zamanda geleneksel sağlık metotlarıyla da ilgilenmektedir. Zira halk hekimliğinde gerek ocaklar ve gerekse birçok inanış ve uygulamalar unutulmaya yüz tutmuştur. Bundan mütevellit sağlık veya sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında bu konuya dair çok sayıda çalışma yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Bu araştırmada, çok geniş bir konu olmasından ötürü, çeşitli alanlarda halk hekimliği konusunu işleyen bazı kitapların kısa bir tanıtımı yapılmıştır. Bu çalışmaları tanıtmak suretiyle konuya ilgi duyanların böyle bir bibliyografyaya hızla ulaşmalarının faydalı olacağı müşahede edilmiştir. Nitekim literatür taraması sonucunda halk hekimliğinin ilgi çekici bir konu olduğu ve buna dair çok sayıda çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Netice itibarıyla bu çalışma ile Türk halk hekimliği üzerine tanıtım odaklı bir bibliyografya denemesi yapılmış ve ilgililerin istifadesine sunulmuştur.

Kaynakça

- Acıpayamlı, O. (1961). *Türkiye’de Doğumla İlgili İnanmaların Etimolojik Etüdü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Aksüt, H. (2009). *Aleviler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*. Ankara: Yurt Kitap Yayın.

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

- Altan, S. (2000). *Manisa Tıp Folkloru Manisa Yörük Köylerinde Bilinen Halk Tedavileri*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Araz, R. (1995). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Arvas, A. (2018). *Tarih ve Folklor Bağlamında Hacı Murad-ı Veli Üzerine Bir Araştırma*. Çankırı: Bizim Çankırı Gazetesi Sanat Ofset Matbaacılık.
- Aytar, S. (1980). *İstanbul Tıbbî Folkloru*. İstanbul: Bozak Matbaası.
- Başar, Z. (1972). *Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Başar, Z. (1972). *İçtimai Adetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Başar, Z. (1973). *Erzurum İlinde Şifalı Sular Yerleri Genel Durumu Nitelikleri*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Bayat, A. H. (2003). *Tıp Tarihi*. İzmir: Sade Matbaa.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınevi.
- Bozkurt, F. (1995). *Türklerin Dini*. İzmir: Cem Yayınevi.
- Çağlar, K. Ö. (1935). *Ankara Çevresi Suları ve Haymana Kaplıcası Üzerine Etüdler*. Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Erdemir Demirhan, A. (2014). *Türk Tıp Tarihinde Geçmişten Günümüze Gençlik Sırları (Yüzyıl ve Daha Fazlasında Yaşamak)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İnan, A. (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kalafat, Y. (2005). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Babil Yayıncılık.

An Evaluation on Books about Folk Medicine

- Ocak, A.Y. (1983). *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Ögel, B. (2002). *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Örnek, S. V. (1977). *Türk Halk Bilimi*. Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Örnek, S. V. (1981). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Öztek, Z. (2006). *Halk Dilinde Sağlık Deyişleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Polat, H. H. (1995). *Sivas Ulaş'ta Halk Hekimliği Uygulamaları*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Salman, M. (1961). *Halk Hekimliği ve Halk Veterinerliği*. Ankara: Ulus Yayınları.
- Saltık, V. (2004). *İz Birakan Erenler ve Alevi Ocakları*. Ankara: Kuloğlu Matbaacılık.
- Şehsuvaroğlu, B. N. (1970). *Eczacılık Tarihi Dersleri*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- Uhri, A. (2003). *Ateşin Kültür Tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Ünver, A.S. (1936). *Uygurlarda Tababet*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Ünver, A.S. (1939). *Selçuklu Tababeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yalman, A. R. (1993). *Cenupta Türkmen Oymakları I-II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.